

КРАСА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Таранцева Ю.М., студентка факультету №2

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

Анотація. У даній роботі висвітлюється сучасна постпостмодерністська позиція відношення до краси, дається огляд основних концепцій класичної естетики і показано, що в нашому суспільстві відроджується потреба в осмисленні традиційних цінностей та, відповідно, класичного образу краси.

Ключові слова: краса, прекрасне, потворне, естетичне, сучасність, мистецтво, постпостмодернізм.

Аннотация. Таранцева Ю.М. Красота в современном мире. В данной работе освещается современная постпостмодернистская позиция отношения к красоте, дается обзор основных концепций классической эстетики и показано, что в нашем обществе возрождается потребность в осмыслении традиционных ценностей и, соответственно, классического образа красоты.

Ключевые слова: красота, прекрасное, уродливое, эстетическое, современность, искусство, постпостмодернизм.

Annotation. Tarantseva Yu. N. Beauty in a modern world. In the given work the postpostmodern position of attitude toward beauty is lighted, the review of basic conceptions of classic aesthetics is given and it is shown, that a necessity in the comprehension of traditional values and, accordingly, classic appearance of beauty regenerates in our company.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли українське суспільство стало на шлях демократії та повернення до своєї національної ідентичності, естетичні орієнтири більше, аніж будь-коли потребують морального регулювання, оскільки саме вони являють собою найвагоміший комунікативний осередок, через який відбувається інформаційний обмін у суспільстві, формуються загальні соціальні настрої, розвивається суспільна свідомість. У тому зв'язку рахуємо, що важливим є повернення до класичного розуміння краси протилежної деструктивним тенденціям постмодернізму, в результаті яких ідея краси була цілком девальвована.

Аналіз публікацій та основних концепцій по даній проблемі. Секрет краси – це загадка життя. Розтлумачити його, означає зрозуміти джерела людського буття. Над цією таємницею людство розмірковує багато сторіч. Усі дані уявлення можна узагальнити у таких моделях.

Перша модель полягає у тому, що прекрасне розуміють як печатку, або втілення Бога (абсолютної ідеї) у конкретних речах чи явищах.

Друга модель містить у собі розуміння людини як початку, джерела прекрасного, яка наділяє естетично нейтральну дійсність багатством свого духовного світу. В уявленні прихильників згаданої точки зору людина немов проектує, «позичає» явищам дійсності їх естетичний вимір.

На протилежність цьому послідовники третьої моделі у розумінні прекрасного бачать у ньому природний прояв якостей явищ дійсності, близький до їх природних особливостей – ваги, розміру тощо.

Четверту модель прекрасного складають уявлення тих мислителів, які визначають його у співвідношенні особливостей життя з людиною як мірою краси.

Нарешті, п'ята модель розуміння прекрасного постає з уявлення про те, що воно дійсно відтворюється у процесі зустрічі об'єктивних якостей з суб'єктивним сприйняттям людини. Але не будь-які об'єктивно існуючі якості дійсності ведуть до оцінки їх людиною як прекрасних, а лише ті, які збігаються з уявленнями про досконалу річ, явище, відношення тощо.

Отже, прекрасне – це найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість або про те, що сприяє вдосконаленню життя. Прекрасне як категорія естетики має декілька особливостей:

- дійсність містить у собі об'єктивну основу, підвалини прекрасного, що відбилися у так званих законах краси: законах симетрії, міри, гармонії, ритму тощо. Але слушно відзначити, що ідеальна симетрія часом сприймається людиною не як вияв досконалого життя, а як прояв смерті, а інколи порушення симетрії, ритму, гармонії – як вияв життя, що розвивається та вдосконалюється. Згадаймо з цього приводу образ панночки з геніального гоголівського твору «Вій»;

- прекрасне має конкретно-історичний характер. Наприклад, уявлення про жіночу красу за античних часів, середньовіччя, Нового часу та у XX ст. суттєво відрізняються;

- уявлення про прекрасне залежить від конкретних соціальних умов життя особистості, соціальної групи тощо, тобто від їх способу життя. Наприклад, витонченість та вишуканість дворянок у селянському середовищі XIX ст. сприймалися як ознака хвороби, слабкості тощо;

- ідеал прекрасного визначається також особливостями національної культури. З огляду на це, красива, приваблива дівчина на Сході порівнюється з місяцем, а у слов'ян – з берізкою;

- розуміння прекрасного зумовлюється рівнем індивідуальної, особистісної культури, особливостями естетичного смаку, звичаїв та засобів естетичного виховання у сім'ї, у близькому оточенні тощо;

- прекрасне має специфічний вияв у різних сферах дійсності. Маючи на увазі природу, відмічається насамперед форма її явищ. У людині, як прекрасне, можна оцінити її зовнішній вигляд, поведінку, внутрішній світ, результати її діяльності. У суспільстві предметом естетичної оцінки стає ступінь досконалості суспільних відносин. Людство виробило особливий орган духовного життя, особливу його форму – мистецтво, – яка являє собою спеціально відібрану та оформлену дійсність, де завжди прекрасною повинна бути форма, але прекрасне може стати предметом художнього усвідомлення, що пов'язано зі змістом художнього твору. Стародавні греки знайшли спеціальний термін – калокагатія, який означає збіг у явищі дійсності прекрасної форми та прекрасного змісту.

Слід зазначити, що з часів античності проблема прекрасного завжди була об'єктом теоретичної уваги, і кожний новий історичний період вносив щось

своє у розуміння краси й прекрасного, у визначення тих понять, узагальнення яких дає змогу говорити про категорію прекрасного. Так, середньовіччя залишило нам трактат Аврелія Августина «Сповідь», на сторінках якого мислитель досліджує проблеми прекрасного, протиставляючи поняттю «прекрасне» поняття «відповідне». Розвиваючи цю ідею, середньовічний філософ вважає, що прекрасне – самоцінне, а відповідне містить момент користі, доцільності. «Прекрасне» і «відповідне» мають антиподні категорії: «прекрасне» – «потворне»; «відповідне» – «недоладне». Августин надає особливого значення поняттю «єдність». Через дію єдності усі антиподні явища виконують відведену їм роль. Прекрасне – єдине, на думку Августина, оскільки єдине – буття, а вищу єдність символізує бог. Бог виступає і як носій істинно прекрасного. Надзвичайно цікавим у теоретичній спадщині Августина є пошук ним ідеальних символів – носіїв єдності. Він захоплюється символом кола як ідеальної геометричної фігури, оспівує красу ідеальних чисел. Августин сповідує своєрідний культ числа, властивий піфагорійцям, і поєднує число з ритмом. З часів середньовіччя естетика приділяє значну увагу проблемі ритму, а в естетиці Августина, як вважають дослідники, ритм – поняття більш широке, пов'язане з пізнанням і переживанням естетичних пропорцій.

Проблему прекрасного розробляли майже всі видатні теоретики відродження. Спираючись на надбання античної естетики, вони внесли у цю проблему багато нового. Так, італійський вчений, архітектор, теоретик мистецтва Л. Б. Альберті зробив учення про красу основою своєї естетичної теорії. Краса, на думку Альберті, – це щось значно більше, ніж конкретні елементи, які складають будь-який предмет. Краса як певний рівень прекрасного – це гармонія. Для того, щоб деталізувати концепцію розкриття прекрасного через гармонію, Альберті вводить нове поняття, яке раніше не використовувалося жодним теоретиком, а саме «прикрашення». Отже, прекрасне як гармонія – це єдність внутрішнього змісту – «краси» і зовнішньої форми – «прикрашення». Поняття «прикрашення» повинно було підкреслити, що прекрасне не абсолютне, а може бути пов'язане з чимось випадковим, індивідуальним.

Слід зазначити, що Альберті значно розширив понятійний апарат естетичної науки і оперував такими поняттями, як «витонченість», «гідність», «привабливість». Ці поняття широко використовувалися й іншими теоретиками Відродження: М. Фічіно, Піко делле Мірандола, Леонардо Да Вінчі.

Після Відродження науковий інтерес до проблеми прекрасного дещо вгасає. Увага приділяється іншим проблемам. Так, раціоналізм Рене Декарта привів до панування у французькій естетиці першої половини XVII ст. механістичного погляду на основні проблеми. Мистецтво підпорядковувалося розуму, а це призводило до нормативізму, канонізації творчості. Теоретики, наприклад Нікола Буало, шукали гармонію між розумом і почуттям, а як наслідок цього йшов процес руйнування індивідуальності, безпосередності людських почуттів.

Проблема прекрасного знову постає в центрі уваги дослідників на межі XVII і XVIII ст. Заслугує на увагу позиція англійського естетика А. Шефтсбері, який запропонував розглядати красу як єдність трьох видів. Краса мертвих форм (каменю, металу) – це найпростіший і найнижчий вид краси. На другому рівні, більш високому, формується другий вид краси – краса форм, що здатні породжувати інші живі форми. До цього виду краси слід віднести красу, яку створює мистецтво. Шефтсбері досить високо оцінює митця, називає його «віртуозом». Спираючись на красу, створену «віртуозом», людина, на думку філософа, опановує третій – вищий – вид краси, адже вона сама є чудовим архітектором матерії і може мертвим тілам надати форму й образ власними руками. Однак те, що влаштовує розум і надає їм образ, містить у собі всю красу, яку надавали образу всі ці «розуми».

Вагоме місце в становленні більш глибокого розуміння прекрасного займає стаття французького мислителя Дені Дідро «Про прекрасне» (1751). Дідро багато в чому поділяє позицію Шефтсбері і також вважає, що «вічні істини», «закони прекрасного» пов'язані з досвідом людини, пройшли через її почуття. Дідро заперечує думку про прекрасне як певну якість предмета. Він висуває іншу ідею і обґрунтовує думку про прекрасне як тип відносин: «Визнайте, що краса закладена у сприйманні відносин; і ви отримаєте історію її розвитку від початку світу до наших днів. Отже, сприймання відносин є основою прекрасного». Мислитель значно більше уваги, ніж це зробив будь-хто до нього, приділяє аналізу уявлень про прекрасне у різних народів, навіть наголошує на значенні віку, характеру, людського темпераменту в процесі сприймання і переживання прекрасного.

У межах естетики XIX ст. прекрасне визначається як універсальна естетична категорія. Слід звернути увагу на позицію І. Канта, який пов'язував прекрасне зі здатністю судження смаку. При цьому Кант підкреслював значення суб'єктивного чинника і розглядав прекрасне не тільки як якість предмета, об'єкта, а і як відношення суб'єкта до об'єкта.

Щодо позиції Гегеля, то він обмежував прекрасне сферою мистецтва і ввів поняття «царство прекрасного». За Гегелем, прекрасне в природі не є об'єктом інтересу естетики, і уваги заслуговує лише художньо прекрасне, адже «краса мистецтва є красою, народженою і відродженою на ґрунті духу, і наскільки дух і твір його вищий за природу та її явища, настільки ж прекрасне в мистецтві вище за природну красу. Гегель пов'язував прекрасне з чуттям людини, визначав його як «чуттєву видимість ідеї». Отже, змістом ідеї прекрасного є, на думку Гегеля, загальнолюдське, а формою її вияву в мистецтві – художнє.

Мета публікації. З нашої точки зору сучасне мистецтво демонструє зростаючий інтерес до традиційного образу краси і тому нашою метою є осмислення параметрів класичної розуміння краси.

Виклад основного матеріалу. Я вважаю, прекрасне є певною категорією естетики, що характеризує явища реальності та мистецтва у якості найвищої естетичної цінності. На мою думку, це поняття, тісно пов'язане з поняттям ідеал.

Єднання частин у одне ціле, де є переважним чином наявність прекрасного, називають гармонією. Переживання образу краси, естетична насолода виникає завдяки виявленню найбільш оптимального єднання форми та змісту, структурно впорядкованого розмаїття в певну цілісність. Визначення чогось як красивого, здійснюється лише через ціннісне відношення до чогось, воно зумовлене світоглядними орієнтирами однієї якоїсь конкретної людини.

Ця здатність явища, події чи предмета людської натури відповідати ціннісному відношенню у всіх складових частинах викликає таке специфічне задоволення, що називають естетичним.

У сфері духовної культури краса здебільшого виступає як певний символ ідеальних культурних цінностей. Різні народи та епохи мають різні уявлення про красу. Особливим проявом краси є художній образ, поширений у мистецтві. Витвори мистецтва як форма об'єктивації уявлення про ідеал прекрасного стають предметно чуттєвим символом краси, еталоном, взірцем, який зрозумілий багатьом і сприймається особливо яскраво, гостро виявленими чуттями. Тому саме мистецтво є найпоширенішою формою виховання здатності чуттєво сприймати і виявляти єдність частин у певне ціле, використовуючи для цього зразки прекрасного, гармонійного поєднання.

Людина, що не має навичок чуттєво розрізняти явища відповідності частин цілому (гармонію, цілісність) від явищ невідповідності частин цілому (дисгармонія, відсутність цілісності), не здатна здійснювати елементарної розумової діяльності, не кажучи вже про інтелектуальну, розумову працю.

Потворне – антипод, протилежність прекрасного. Ця категорія пов'язана з оцінкою тих явищ, які викликають людське обурення, незадоволення внаслідок дисгармонії, диспропорційності, неупорядкованості, та відображає неможливість або відсутність досконалості. Однак потворне має з прекрасним діалектичний зв'язок, який виявляється у деяких аспектах:

- потворне у негативній формі містить уявлення про позитивний естетичний ідеал і відбиває приховану вимогу або бажання відродження цього ідеалу; потворне та прекрасне співвідносяться один з одним як світло і тінь;

- разом із тим потворне характеризує явища, які ми вважаємо абсолютно потворними: зрада Іуди, підлість Яго, фанатизм і жорсткість комуністичних функціонерів, наслідком чого став голодомор українського народу;

- також прекрасне та потворне можна розглядати як періоди розвитку одного і того ж явища, процесу. Особливо відверто цей зв'язок спостерігається у природі. Згадаймо слова шекспірівського Гамлета про те, що навіть таке божество як Сонце народжує хробаків, пестуючи промінням те, що вмерло. В. Шекспір вважав таке перетворення властивістю природи та суспільства;

- врешті, прекрасне та потворне співвідносні. Ще Геракліт мудро відмітив, що найпрекрасніша з мавп є огидною у порівнянні з людиною, а наймудріша людина у порівнянні з Богом здається мавпою – і за мудрістю, і за красою, і за усім останнім.

Відрізняють зовнішній прояв потворного від внутрішнього – гниття, хвороба, розпад. Стосовно людини – це моральний розклад, моральна деградація. Дослідженню цієї проблеми присвячена велика художня спадщина. Згадаймо п'єсу Л. М. Толстого «Живий труп», повість А. П. Чехова «Іонич», п'єсу М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук», романи О. Уайльда «Портрет Доріана Грея», О. Бальзака «Шагренева шкіра» тощо.

Потворним називають те, що викликає у людини почуття відрази до чогось. Потворне – це почуття і усвідомлення людиною того, що здатне принести чи принесло відразу та почуття гніву.

Потворне також є як прекрасне певною естетичною категорією, але воно виступає антитезою прекрасному. І якщо у древній грецькій метафізиці потворне зазвичай наближувалось до небуття та сил зла, то у середньовічній християнській культурі установилось двостороннє відношення до потворного. З одного боку, воно розумілось як наглядне свідцтво гріховності світу, з іншого, як показник непізнаної сутності добра.

Я вважаю, що правильне зображення потворного сприяє художньому відображенню життя у всій його повноті.

Зв'язок краси з ціннісною орієнтацією людини було помічено ще нашими пращурами. Тому краса завжди визнавалася благом, а здатність виявляти її цілеспрямовано виховувалася через формування почуття насолоди від споглядання та переживання прекрасного. І навпаки. Відсутність гармонії привчають переживати через почуття відрази, негативне сприйняття потворного. Відбувається це за допомогою естетичного виховання людини, формування певних її естетичних поглядів чи смаків.

Переживання гармонії чи її браку через прекрасне і потворне в житті людини виконує функцію найперших (а тому засадних) форм її духовної життєдіяльності. За допомогою вміння на рівні чуттєвих переживань виявляти та встановлювати зв'язок (чи супротив) між різним, людина набуває здатності керувати своїми чуттєвими переживаннями непохитно. Так, за допомогою певного естетичного взірця краси, тобто сформованого поняття про злагоджене поєднання окремих звуків у мелодію, форм речей у символ певної ідеї, кольорів у картину тощо, людина набуває здатності керувати своїми чуттєвими переживаннями цілеспрямовано. Так, за допомогою певного естетичного взірця краси, тобто сформованого поняття про гармонійне поєднання окремих звуків у мелодію, форм речей у символ певної ідеї, кольорів у картину тощо, людина набуває здатності викликати у себе певні почуття суму, горя, веселого настрою, внутрішнього піднесення, віру в себе, приємного споглядання, передчуття змін та ін. Розглядаючи твори живопису, скульптури, архітектурний ансамбль, слухаючи музичний витвір, споглядаючи театральну п'єсу чи кінофільм, людина переживає цілком конкретні почуття, що невіддільні від ідеї, закладеної митцем.

Тому сьогочасна особа має (досить поширене) бажання та перспективу залежно від своїх емоційних почувань трансформувати або підсилити їх,

звернувшись до улюблених музичних творів. Також поширеним є звернення до музики як засобу, котрий викликає спільні емоційні переживання у різних людей, коли збирається гурт знайомих, близьких, що тимчасово об'єднався з певної причини (духовне свято, день народження, весілля, погребання).

Історичну відносність переживань прекрасного і потворного можна виявити у примхах моди, взаємо заперечних ідеалах краси.

Прекрасне є для людини осередком і результатом почуття естетичного задоволення, просвітку і гармонії. Тому естетичні переживання є одними з найбільш характерних для індивідуальності, без них вона не може уявити себе як частину всесвіту або світу, як частину суспільства, закономірність свого життя.

Висновки. Ми вважаємо, що постпостмодернізм є реакцією на постмодернізьський хаос та універсальну іронію. Ментальність сучасної людини являє тягу до повернення традиційних цінностей. В цьому розумінні постпостмодернізм є процесом, що дає відповідь на дану потребу, але з урахуванням сучасного досвіду і сучасної історичної реальності. Отже, якщо людина впізнає втілені у життя свої ідеальні уявлення про дійсність або те, що сприяє її вдосконаленню, то вона сприймає такі явища як прекрасні; якщо зустрічаються з розпадом життя, з дисгармонією зовнішньою або внутрішньою, то це оцінюється як потворне. Тому прекрасне – найвища позитивна естетична цінність, а потворне – негативна естетична цінність.

Уявлення людини про прекрасне і потворне зумовлюється передовсім її світоглядними принципами, воно виникає і еволюціонує в контексті соціально-культурних обставин, в духовній атмосфері певного історичного часу, опосередковується конкретними умовами суспільного буття. Хоча релігійні, натуралістичні, ідеалістичні, матеріалістичні вчення істотно відрізняються між собою, це зовсім не свідчить про цілковиту відносність уявлень про красу. В них містяться елементи стійкого, незмінного, загальнолюдського змісту (гармонія, здоров'я людини, її добробут, безпека і благополуччя близьких).

Зокрема, я вважаю, так воно і є, що у світі потрібне і прекрасне, і потворне, бо без потворного ми не бачили б прекрасного, ми б мальовниче вважали за частку повсякденного і не мали таких відчуттів, як захоплення, здивування і, може, зайвий раз не відчували б радості.

Потворні явища нашого трагічного минулого не можуть зупинити тягу українського народу до світла, добра, істинної краси.

Література:

1. Аболина Т.Г. Исторические судьбы нравственности: философский анализ нравственной культуры. К., 1992.
2. Адорно Т. Теория эстетики. К., 2002.
3. Бычков В.В. Эстетика. М., 2002.
4. Гилберт К, Кун Г. История Эстетики. СПб, 2000.
5. Кривцун О. Эстетика. Учебник. М., 1998.
6. Левчук Л., Кучерюк Д., Панченко В. Эстетика. Підручник. К., 1997, 2000.

Надійшла до редакції 25.10.2007